

PERSONIFIKATSIYA — BADIY TASVIR VOSITASI SIFATIDA**Mo‘minova Malika Rashidovna***Dobloqulova68@gmail.com**Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologilar universiteti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada personifikatsiyaning badiiy nutqdagi o‘rni va funksional xususiyatlari tahlil qilinadi. Xususan, uning estetik, emotsional, kognitiv va ramziy funksiyalari ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodida personifikatsiyaning qo‘llanishi, ertak va dostonlardagi antropomorf obrazlar orqali xalq dunyoqarashining ifodalanishi ko‘rib chiqiladi. Personifikatsiyaning metafora bilan o‘zaro aloqasi va farqli jihatlari tahlil qilinib, zamonaviy adabiyotshunoslikda ushbu hodisaga nisbatan interdisiplinar yondashuvlar (lingvistika, kognitiv fan va semiotika doirasida) yoritiladi. Tadqiqot natijasida personifikatsiya nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki inson tafakkuri va madaniy tajribasini aks ettiruvchi muhim kognitiv mexanizm ekanligi aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: personifikatsiya, badiiy vosita, metafora, folklor, kognitiv lingvistika, semiotika, obrazlilik.

PERSONIFICATION AS A MEANS OF ARTISTIC EXPRESSION**Mo‘minova Malika Rashidovna***Dobloqulova68@gmail.com**Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi*

Abstract. This article analyzes the role and functional characteristics of personification in artistic speech. In particular, its aesthetic, emotional, cognitive, and symbolic functions are substantiated from a scientific and theoretical perspective. The study also examines the use of personification in folklore, highlighting how anthropomorphic images in fairy tales and epics reflect the worldview of the people. Furthermore, the relationship between personification and metaphor, as well as their distinguishing features, are analyzed. Modern interdisciplinary approaches to the

study of this phenomenon—within the frameworks of linguistics, cognitive science, and semiotics—are also discussed. The findings demonstrate that personification is not only a stylistic device of artistic expression but also an important cognitive mechanism that reflects human thinking and cultural experience.

Keywords: personification, stylistic device, metaphor, folklore, cognitive linguistics, semiotics, imagery.

Kirish

Adabiyot — insonning ichki dunyosi, uning kechinmalari, orzu-umidlari va borliq haqidagi tasavvurlarini aks ettiruvchi murakkab estetik hodisadir. Inson tabiatni, jamiyatni va o‘zini anglash jarayonida doimo obrazli fikrlashga intilgan. Shu sababli badiiy tafakkur tarixan obrazlilik, ramziylik va ko‘chma ma’nolar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib kelgan. Badiiy tilning ana shunday muhim vositalaridan biri personifikatsiya — ya’ni jonlantirishdir.

Personifikatsiya jonsiz narsalar, tabiat hodisalari yoki abstrakt tushunchalarga insoniy xususiyatlar berish orqali amalga oshiriladi. Bu hodisa oddiygina “go‘zal ibora” emas, balki inson tafakkurining o‘ziga xos modeli hisoblanadi. Inson o‘zini tabiat markazida tasavvur qilgani sababli atrof-muhitni ham o‘ziga o‘xshatib idrok etadi. Natijada shamol “kuylaydi”, osmon “yig‘laydi”, quyosh “kuladi”. Bu jarayon nafaqat estetik, balki psixologik va kognitiv asosga ega.

Qadimgi davrlardan boshlab olimlar badiiy tasvir vositalariga katta e’tibor qaratganlar. Xususan, Aristotel o‘zining Poetika asarida badiiy nutqning asosiy xususiyati sifatida obrazlilikni ko‘rsatadi va shunday deydi: “Nutqning go‘zalligi uning noodatiy va obrazli bo‘lishidadir.” Bu fikr bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, personifikatsiya kabi vositalarning nazariy asosini tashkil etadi.

Personifikatsiya ritorika va poetika fanlarida qadimdan muhim o‘rin egallab kelayotgan badiiy hodisalardan biridir. U ko‘pincha metafora, allegoriya, simvol kabi ko‘chma ma’no vositalari bilan bir qatorda o‘rganiladi, ammo ularning har biridan o‘ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Eng avvalo, personifikatsiyaning markazida insoniylashtirish jarayoni yotadi: ya’ni jonsiz narsalarga yoki tabiat hodisalariga ong, his-tuyg‘u, xatti-harakat kabi insoniy belgilar beriladi. Bu esa badiiy matnni oddiy tasvirdan ko‘ra chuqurroq, hissiyroq va obrazliroq qiladi.

Nazariy jihatdan qaraganda, personifikatsiya inson tafakkurining antropotsentrik xarakteri bilan bog‘liq. Inson borliqni anglash jarayonida o‘zini mezon sifatida qabul qiladi va atrof-muhitni ham o‘ziga o‘xshatib talqin etadi. Shu sababli tabiat hodisalari “tirik” sifatida idrok qilinadi. Bu holat faqat adabiyotga xos emas, balki mifologiya, folklor va diniy tasavvurlarda ham keng uchraydi. Demak, personifikatsiya — bu nafaqat badiiy vosita, balki inson tafakkurining universal modeli hisoblanadi.

Rus adabiyotshunosi Vissarion Belinskiy badiiy tasvirni inson ruhiyati bilan bevosita bog‘lab, shunday deydi: “Tabiat tasviri — bu inson qalbining aksidir.” Ushbu fikr personifikatsiyaning ichki mohiyatini ochib beradi. Ya’ni muallif tabiatni tasvirlar ekan, aslida o‘z kechinmalarini, ruhiy holatini va dunyoqarashini ifodalaydi. Masalan, “osmon yig‘ladi” iborasi faqat ob-havo holatini emas, balki insonning ichki iztirobini ham ifodalashi mumkin. Shu jihatdan personifikatsiya psixologik proyeksiya vositasi sifatida ham talqin qilinadi.

Tilshunoslik nuqtai nazaridan esa Roman Jakobson tomonidan ilgari surilgan poetik funksiya nazariyasi muhim ahamiyatga ega. U shunday deydi: “Poetik nutqning vazifasi — xabarning o‘ziga e’tiborni qaratishdir.” Bu fikrga ko‘ra, badiiy matnda asosiy urg‘u mazmunga emas, balki ifoda shakliga ham qaratiladi. Personifikatsiya aynan shu jarayonda muhim rol o‘ynaydi, chunki u oddiy xabarni noodatiy va esda qolarli shaklga keltiradi. Masalan, “shamol esdi” degan oddiy gap “shamol kuyladi” shakliga o‘tganda, u nafaqat informativ, balki estetik qiymat ham kasb etadi.

Semiotika nuqtai nazaridan Yuri Lotman qarashlari alohida e’tiborga loyiqdir. U badiiy matnni murakkab belgilar tizimi sifatida talqin qilib, “Badiiy matn ko‘p ma’noli belgilar tizimidir” deb ta’kidlaydi. Personifikatsiya ana shu tizimda ko‘p qatlamli ma’nolarni yuzaga chiqaradi. Masalan, “quyosh kuldi” ifodasi faqat yorug‘likni emas, balki umid, quvonch va yangilanish ramzini ham anglatishi mumkin. Demak, personifikatsiya nafaqat tasviriy, balki semantik jihatdan ham boylik yaratadi.

Zamonaviy lingvistika va adabiyotshunoslikda personifikatsiya kognitiv yondashuv asosida ham o‘rganilmoqda. Bu yondashuvga ko‘ra, inson murakkab tushunchalarni soddalashtirish uchun ularni insoniy tajriba orqali anglaydi. Masalan, “vaqt yuguradi” yoki “hayot sinaydi” kabi iboralar abstrakt tushunchalarni konkret

va tushunarli shaklga keltiradi. Bu esa personifikatsiyaning nafaqat estetik, balki bilish jarayonidagi ahamiyatini ham ko'rsatadi.

Shuningdek, personifikatsiya va metafora o'rtasidagi munosabat ham nazariy jihatdan muhimdir. Ba'zi olimlar personifikatsiyani metaforaning bir turi sifatida qarasa, boshqalari uni mustaqil badiiy vosita deb hisoblaydi. Farq shundaki, metafora umumiy o'xshashlikka asoslanadi, personifikatsiyada esa aynan insoniy xususiyat berish ustunlik qiladi. Shu sababli personifikatsiya ko'proq emotsional va psixologik ta'sirga ega bo'ladi.

Shunday qilib, personifikatsiyaning nazariy asoslari ko'p qatlamli va kompleks xarakterga ega. U ritorika, poetika, psixologiya, semiotika va kognitiv lingvistika kabi turli fanlar kesishgan nuqtada shakllangan. Vissarion Belinskiy, Roman Jakobson va Yuri Lotman kabi olimlarning qarashlari bu hodisaning chuqur ilmiy asosga ega ekanini ko'rsatadi. Personifikatsiya nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki inson tafakkurining borliqni anglash usullaridan biri sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Personifikatsiya faqat badiiy usul emas, balki inson tafakkurining tabiiy xususiyatidir. Psixologiyada bu hodisa antropomorfizm deb ataladi. Inson atrofdagi borliqni o'ziga o'xshatib tushunishga moyil. Shu sababli bolalar ham ertaklarda hayvonlarning gapirishini tabiiy qabul qiladilar.

Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan qaraganda, personifikatsiya murakkab tushunchalarni soddalashtirishga xizmat qiladi. Masalan, "vaqt uchib ketdi" iborasi vaqtning tez o'tishini aniqroq va hissiyroq ifodalaydi. Bu esa tilning nafaqat kommunikativ, balki tafakkuriy vosita ekanini ko'rsatadi.

Personifikatsiya adabiyotda bir nechta muhim vazifalarni bajaradi:

Avvalo, personifikatsiyaning estetik funksiyasi alohida ahamiyatga ega. U badiiy matnni bezabgina qolmay, uni jonli va tasavvurga boy qiladi. Oddiy axborot beruvchi gaplar obrazli ifodaga aylantiriladi: masalan, "shamol esdi" degan sodda ifoda o'rniga "shamol pichirladi" shakli qo'llansa, tasvir poetik rang kasb etadi. Adabiyotshunos Aristotel o'zining Poetika asarida badiiy tasvir vositalarining estetik qiymatini ta'kidlab, obrazlilik san'atning asosiy belgilaridan biri ekanini qayd etadi. Shu nuqtai nazardan, personifikatsiya estetik ta'sirni kuchaytiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Ikkinchidan, personifikatsiya emotsional (affektiv) funksiyani bajaradi. U o'quvchining hissiy olamiga ta'sir qilib, matnda ifodalangan kechinmalarni kuchaytiradi. Masalan, "osmon yig'ladi" iborasi oddiy "yomg'ir yog'di" degan xabarni kuchliroq emotsional fon bilan ta'minlaydi. Bu orqali muallif o'z ruhiy holatini o'quvchiga chuqurroq yetkazadi. Mashhur tilshunos Roman Jakobson nutqning emotsional funksiyasi haqida so'z yuritar ekan, badiiy vositalar aynan hissiy ta'sirni oshirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi.

Uchinchidan, personifikatsiyaning kognitiv funksiyasi inson tafakkuri bilan bevosita bog'liq. U murakkab va abstrakt tushunchalarni inson tajribasi orqali anglash imkonini beradi. Masalan, "vaqt yuguradi" yoki "taqdir kuldi" kabi ifodalar mavhum kategoriyalarni konkretlashtiradi. Kognitiv lingvistika vakili George Lakoff metafora va unga yaqin hodisalar inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biri ekanini ta'kidlab, ularning bilish jarayonidagi rolini asoslab beradi. Shu bois personifikatsiya ham bilish jarayonini yengillashtiruvchi vosita sifatida qaraladi.

To'rtinchidan, personifikatsiya ramziy (simvolik) funksiyani bajaradi. U ko'pincha yashirin ma'nolarni ifodalashga xizmat qiladi va badiiy matnda ko'p qatlamli semantik tuzilmani yuzaga keltiradi. Masalan, "tabiat uyg'ondi" iborasi nafaqat fasl o'zgarishini, balki yangilanish, hayotning qayta boshlanishi kabi falsafiy g'oyalarni ham anglatadi. Bu jihat ayniqsa she'riyatda muhim bo'lib, ramziy obrazlar orqali chuqur mazmun ifodalanadi.

Xalq og'zaki ijodida personifikatsiya (jonlantirish) eng qadimiy va barqaror badiiy vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ertaklar, rivoyatlar va dostonlarda hayvonlar, o'simliklar hamda tabiat hodisalari inson kabi gapiradi, fikrlaydi va ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Bu holat faqat estetik maqsadni emas, balki xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy tajribasini ifodalash vositasi hamdir. Masalan, Bo'ri yoki Tulki obrazlari orqali ayyorlik, kuch yoki tajovuzkorlik kabi insoniy xususiyatlar ramziy tarzda beriladi.

Folklorshunoslikda bu hodisa antropomorfizm bilan chambarchas bog'liq bo'lib, insonning tabiatni "insonlashtirib" anglashga bo'lgan qadimiy intilishi sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotchilar, jumladan Vladimir Propp, ertaklarning strukturaviy tahlilida personifikatsiyalangan obrazlar syujet rivojida muhim funksional rol

o‘ynashini ko‘rsatadi. Shu jihatdan, personifikatsiya folklorda nafaqat badiiy bezak, balki mazmuni tashuvchi asosiy mexanizmlardan biridir.

Endi personifikatsiya va boshqa badiiy vositalar xususida fikr yuritamiz. Personifikatsiya ko‘pincha metafora bilan yaqin hodisa sifatida qaraladi, ammo ular o‘rtasida muhim farqlar mavjud. Metafora umumiy o‘xshashlik asosida ikki tushuncha o‘rtasida ko‘chma ma’no hosil qilsa, personifikatsiya aynan insoniy xususiyatlarni jonsiz yoki mavhum obyektlarga ko‘chirishga asoslanadi. Masalan, “hayot yo‘l” (metafora) va “hayot kuldi” (personifikatsiya) ifodalari semantik jihatdan turlicha mexanizmlarga ega.

Tilshunos I. A. Richards metaforani ikki komponent — “tenor” va “vehicle” o‘rtasidagi munosabat sifatida izohlaydi, bu nazariya doirasida personifikatsiya metaforaning maxsus turi sifatida ham talqin qilinadi. Biroq zamonaviy tadqiqotlarda u alohida stilistik vosita sifatida ajratilib, uning antropomorfik tabiati alohida urg‘ulanadi.

Ilmiy muhokama va zamonaviy yondashuvlar nazar tashlaymiz. Zamonaviy adabiyotshunoslikda personifikatsiya interdisiplinar yondashuv asosida o‘rganilmoqda. Lingvistika, psixologiya va semiotika bu hodisani turli nuqtai nazardan tahlil qiladi. Xususan, kognitiv lingvistika vakillari, jumladan George Lakoff va Mark Johnson, inson tafakkuri metaforik va antropomorfik modellarga asoslanishini ta’kidlaydi. Ularning *Metaphors We Live By* asarida inson ongining abstrakt tushunchalarni tushunishda personifikatsiyaga yaqin mexanizmlardan foydalanishi ilmiy asoslab berilgan.

Semiotik yondashuvda esa personifikatsiya belgilar tizimi sifatida ko‘riladi. Bu borada Yuri Lotman badiiy matnni murakkab belgi tizimi sifatida tahlil qilib, undagi obrazlar (jumladan, jonlantirilgan obrazlar) ko‘p qatlamli ma’no hosil qilishini ko‘rsatadi. Psixologik nuqtai nazardan esa personifikatsiya insonning empatiya qobiliyati bilan bog‘lanadi, ya’ni inson o‘z his-tuyg‘ularini tashqi olamga ko‘chirish orqali uni anglaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aristotle. Poetics. Translated by Malcolm Heath. — London: Penguin Classics, 1996.
2. Vissarion Belinsky. Selected Philosophical and Aesthetic Works. — Moscow: Progress Publishers, 1976.
3. Roman Jakobson. “Linguistics and Poetics.” In: Style in Language, edited by Thomas A. Sebeok. — Cambridge, MA: MIT Press, 1960.
4. Yuri Lotman. The Structure of the Artistic Text. — Ann Arbor: University of Michigan Press, 1977.
5. George Lakoff., Mark Johnson. Metaphors We Live By. — Chicago: University of Chicago Press, 1980.
1. A. Richards. The Philosophy of Rhetoric. — New York: Oxford University Press, 1936.
6. Vladimir Propp. Morphology of the Folktale. — Austin: University of Texas Press, 1968.
7. Oxford University Press. A Dictionary of Literary Terms. — Oxford, 2008.
8. O‘zbek xalq ertaklari. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2005.
9. O‘zbek adabiyoti nazariyasi asoslari. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2012.